

איך טעו הכלכלנים

ג'יימס ק. גלברייט

אוניברסיטת טקסס, אוסטיין, ארצות הברית

חברי האגודה הכלכלית האמריקנית (AEA) נקבצו בינואר 2000, בבוסטון, לכנס חילופי האלף. במסגרת זו הם דנו במשך שלושה ימים בסוגיות מדיניות בינלאומית, במשברים פיננסיים (כדוגמת המשבר באסיה) ובכישלון המהלך הקרוי "חילופי השיטה הכלכלית" (רוסיה). במרדף תמוה זה אחר רלוונטיות, משהו השתבש. משהו מוזר. למעט פאנל שהשתתף בו הכלכלן הראשי לשעבר של הבנק העולמי, ג'וזף שטיגליץ (Stiglitz), לא נכח בשיבות איש מן האנשים שנודע בביקורתו על המוסדות שהולידו את המשבר באסיה או את כישלון חילופי השיטות הכלכליות. במקום זאת, כיכבו בהן, מושב אחר מושב, אדריכלי הסדר העולמי הנוכחי, כולל יועציו של בוריס ילצין, אנדריי שליפר (Shleifer) ואנדרס אסלונד (Aslund), סטנלי פישר (Fischer) מקרן המטבע הבינלאומית ומזכיר מחלקת האוצר של ארצות הברית, לורנס סאמर्स (Summers). אפילו הארכי־ספקולטור, מירון שולס (Schols), הופיע שם. מעולם, כך נראה, לא התכנסה חבורה מבריקה כל כך לדיון במקבץ קטסטרופלי כל כך של כישלונות, שכולם שלה.

מנקודת המבט האינטלקטואלית הרחבה יותר, מדהים באותה מידה היה העדרו של מימד רטרוספקטיבי בתוכנית שגיבש ה־AEA לכנס ה־2000. הסוגיות המכריעות במדיניות כלכלית — אינפלציה ואבטלה, צמיחה כלכלית וייצוב, תקציב הממשלה, אי־שוויון בהכנסות ובחלוקת העושר — נעדרו ממנה כולן. הנושאים המרכזיים של התיאוריה הכלכלית — כמו שווקים ומבני שווקים, תחרות ומונופול, יעילות והוגנות, ומחזור עסקים — עלו רק במושבים שהוקדשו למושגים בעלי אופי יישומי צר. בעיון בכותרות ההרצאות לא ניתן למצוא כל אזכור לגיון מיינארד קיינס (Keyens), לאדם סמית (Smith) או לקרל מרקס, או אפילו לפול סמואלסון

* המאמר התפרסם לראשונה ב־"James K. Galbraith, 2000. "How the Economists Got It Wrong," *The American Prospect* 11 (7). תרגמה: איילת סקסטין. תודה לאריה ארנון על שקרא את המאמר המתורגם.

(Samuelson) או למילטון פרידמן. סמואלסון עצמו הופיע פעם אחת ונשא הרצאה מאלפת בזכות "האקלקטיות" — אך הוא עשה זאת בפני הכלכלנים ה"מוסדיים" דווקא, ולא בפני אנשי הזרם המרכזי בכלכלה.

הרעיונות החסרים

מה מעסיק אפוא את הכלכלה המודרנית? נדמה, שבעיקר היא עצמה: ה-AEA נפגשת כדי לציין את יוקרתם של חבריה, את נוכחותם בעמדות ציבוריות גבוהות, את השפעתם בארצות זרות ואת זכייתם בפרס נובל. לנשים ולשחורים, החברים באגודה, הוענקה הזכות לקיים מושבים משלהם על מגדר ועל גזע — בבחינת זריקת עצם לעברם כדי למנוע מראש תלונות. הקיצונים והקיינסיאניים, לעומתם, הופיעו רק בפאנלים של שברי אגודות, שאורגנו כנפרד והופיעו בסדר אלפביתי. ומשום כך, החיסרון הבולט של המפגש של ארגון מדעי החברה המוביל באמריקה היה העדרו של דיון ממשי על רעיונות כלכליים.

אבל למה ציפיתי? מובן שהם אינם רוצים לדון ברעיונות. האם אתם הייתם מעוניינים בכך, אם היתה בידיכם רשימת הישגים כשל מקבץ פרופסורים זה? תשובו מה קרה, בשנים האחרונות, לחמישה מן הרעיונות המובילים בכלכלה המודרנית.

1. בכל מקום ובכל זמן האינפלציה היא תופעה מוניטרית. אימרת כנף זו היא ההגיג המפורסם ביותר הקשור בשמו של מילטון פרידמן. פעם, לרגע קל, בתחילת שנות השמונים של המאה ה-20, זו היתה הפילוסופיה שהניעה את הבנק המרכזי של ארצות הברית. ההוגה שלה, ואף רבים מתלמידיו, זכו בפרס נובל. אולם בפועל, נזנח המוניטריזם לחלוטין, בקול דממה דקה. מצרפי הכסף (בעיקר M-2)¹ גדלים במהירות

1

מצרפי הכסף נמדדים בכמה צורות. העיקריות שבהן הן:

M-1 — הצורה הצרה ביותר, הכוללת את כל סכומי הכסף ואת כל הפקדונות שניתן למושכם לפי דרישה וללא הודעה מראש (דוגמת חשבון עובר ושב).

M-2 — כוללת את M-1 בתוספת פקדונות לזמן קצוב בבנקים מסחריים.

M-3 — כוללת את M-2 בתוספת כל החסכונות המוחזקים במוסדות לחיסכון מכל סוג שהוא.

L — כוללת את M-3 בתוספת נכסים נזילים אחרים כמו פקדונות יורר-דולר המוחזקים על ידי תושבי המדינה שאינם בנקים, קיבולים בנקאיים, ניירות מסחריים וניירות ערך ממשלתיים נזילים.

על פי אבניאון, איתן, 1992. הלסקיקון לפיננסים ובנקאות, הוצאת איתאב, תל-אביב.

זה שנים, ואין להם כל השפעה אינפלציונית. היום, המוניטריזם כשלעצמו הוא אות אקדמית מתה. בשנה האחרונה לא נרשם נושא מוניטרי אחד בסדר היום של ה-*AEA*, ומוניטריסט אקדמי חדש לא הופיע באגודה כבר עשרות שנים.

ובכל זאת, הישג המדיניות היחיד של התנועה המוניטריסטית נותר בעינו. לפני שלושים שנה, מוניטריסטים בסגנון פרידמן חיסלו את כל התיאוריות החלופיות על אינפלציה. "דחף הוצאות" (*cost-push*) ו"ספירלות שכר-מחירים" (*wage-price spirals*) — הרעיונות, שעליהם התבססו האסטרטגיות האנטי-אינפלציוניות המוצלחות של שנות השישים של המאה החולפת — נעלמו. עד היום, אין אלטרנטיבה למלחמה באינפלציה, פרט לשיעורי ריבית גבוהים יותר, מיתון ואבטלה. אלה הם האמצעים הקשים, האמצעים הברוטליים, שבגללם עלינו להודות למוניטריסטים.

2. לא תיתכן תעסוקה מלאה ללא אינפלציה. לפני ארבע שנים, היו כל הכלכלנים ה"רציניים", כולל כמה שהגדירו את עצמם כקיינסיאניים, תמימי דעים: קיים "שיעור טבעי של אבטלה". שיעור זה הוא 6 אחוזים בקירוב, ואם יירד מתחת לסף זה, האינפלציה תעלה. מספר זה, כך מתברר, לא התבסס על מחקר רציני; הוא הומצא בראשונה על ידי רוברט ג'יי גורדון, לצורך המחשה במקראה שלו. מאז, האבטלה התייצבה כל העת מתחת ל-6 אחוזים, ולא היתה עלייה באינפלציה. היום היא עומדת כמעט על 4 אחוזים — היעד הרשמי של חוק התעסוקה המלאה. לנוכח עובדות מביכות אלה, רק קומץ של כלכלנים ממשיך להגן על רעיון השיעור הטבעי.

ובכל זאת, תנועת "השיעור הטבעי" עדיין משפיעה על המדיניות. אחדים משרידיה מצביעים בוועדת "השווקים הפתוחים" של הבנק המרכזי. הם מעלים ברגע זה את שיעורי הריבית בנימוק, שאבטלה נמוכה תביא מיד לעלייה באינפלציה. תפיסה זו חסרת בסיס. ואם העלאת שיעורי הריבית לא היתה גורמת נזק, היינו צוחקים.

3. העלייה באי-שוויון בשכר נובעת מן השינוי הטכנולוגי. "שינוי טכנולוגי מוטה-כישורים" (*skill-biased technological change*) נהפך, בשנות התשעים של המאה האחרונה, לצידוק החביב על הברנזה הכלכלית, כשזו ביקשה לפצל את מבנה השכר לשניים. תרגום: ה"שווקים" תגמלו אנשים מוכשרים, שאף השכילו לצפות את העתיד ורכשו מיומנויות חדשות, במיוחד כאלה הקשורות במחשוב. עמדה זו נדחת כעת בידי כל מי שקשוב לעובדות המציאות.

אחת העובדות היא, למשל, שהעלייה באי-שוויון בשכר התרחשה בעיקר לפני הכנסת המחשבים האישיים לשימוש נרחב. בנוסף לכך, תיאוריה זו אינה מסבירה כלל את הירידה באי-שוויון בשכר אחרי 1994, התקופה שבה עלתה הזמינות של המחשבים ושל טכנולוגיות המידע.

ובכל זאת, הרעיון שהשכלה יכולה לפתור את בעיית האי-שוויון נותר יסוד קבוע בהוראת הכלכלה. הוא גם נותר גישה מרכזית לאי-שוויון במדיניות של פוליטיקאים מן "הדרך השלישית" בארצות הברית ובאירופה, וביניהם הנשיא ביל קלינטון. בזירות אלה ממשיכים לשרוד חשיבה ומדיניות שנויים במחלוקת, שאינם מקובלים עוד במחקר האקדמי.

4. העלייה בשכר המינימום גורמת לאינפלציה. התכתשות חריפה בסוגיה זו אירעה ב-1995, כאשר שני חוקרים נכבדים, אלן קרוגר (Krueger) מפרנסטון ודייוויד קארד (Card) מאוניברסיטת קליפורניה בברקלי שברו את הכלים והודיעו, שהעובדות סותרות תיזה זו. מאז, שכר המינימום עלה פעמיים והאבטלה המשיכה לרדת. קארד וקרוגר צדקו — וכך גם הביקורת היסודית שלהם על תיאוריית שוק העבודה הבסיסי. ובכל זאת, במקראות לימודי הכלכלה לא תמצאו יותר מהודאה קלושה בכך, וכמעט כולן ימשיכו להנחיל תיזות שקריות לדורות חדשים של סטודנטים. גם כלכלני שוק העבודה לא הפעילו את משקלם המקצועי לטובת העלאת שכר המינימום.

5. צמיחה בת-קיימא יכולה להגיע עד 2.5 אחוזים בשנה בלבד. הנחה זו היתה תרכובת של שתי טעויות: הרעיון שצמיחת התפוקה היא קבועה — תוצאה של כוחות מסתוריים — ועומדת על פחות מ-1.5 אחוזים; והרעיון שהצמיחה בכוח העבודה אינה יכולה לחרוג, לאורך זמן, מאחוז אחד נוסף. אך מתברר, שהתפוקה עולה כשהאבטלה יורדת (וסיבה הגיונית אחת לכך היא, שהמגזר העסקי מנצל באופן נכון יותר מאחרים את כוח העבודה). מתברר גם שאחרי שלושה עשורים של קיפאון, שהמדיניות כפתה, יש יותר בני אדם שהם כוח תעסוקתי, מכפי שחשבו הכלכלנים. גם כשיעור האבטלה עומד על 4 אחוזים, הצמיחה שומרת על קצב של יותר מ-3.5 אחוזים — כבר שנים אחדות. למעשה, סיכון הפגיעה בצמיחה הוא יותר תוצאה של החששות הבלתי מבוססים מפני מגבלות הקיבולת והמחסור בכוח אדם, מאשר של המגבלות והמחסור עצמם.

תקינות כלכלית

העובדות סותרות לחלוטין כל אחת מחמש הדוגמות שמניתי כאן. רק כלכלנים מעטים עדיין מגינים עליהן רשמית. כפי שניכר מתוכנית ה-AEA לשנת 2000, אמונות אלה אינן מופיעות בסדר היום המחקרי של ראשי המקצוע. אבל הן גם לא נזנחו. הן ממשיכות למלא תפקיד מרכזי באידיאולוגיה של מקצוע הכלכלה, בעיקר כפי שהמתבוננים מבחוץ מבינים אותו. והן מזינות רבות מן ההתערבויות של כלכלנים במישור המדיניות.

מדוע זה כך? הסיבה ברורה למדי. הכלכלנים המובילים של ימינו, הדור של בני הארבעים ובני החמישים, חברו יחד במעין פוליטבירו של חשיבה כלכלית נכונה. באופן עקרוני — כפי שניתן לצפות ממועדון גברים זה — צעד זה ממקם אותם, זה כמה עשורים, בצד הלא-נכון של כל סוגיית מדיניות חשובה. הם צופים משבר, וזה אינו מתרחש. הם שוללים אפשרות מסוימת, וזו מתממשת מיד. הם מבטאים גישה פטליסטית כלפי בעיה "בלתי נמנעת" (אי-שוויון בשכר), והבעיה מתחילה מיד לדעוך. הם מתנגדים לרוב הרפורמות הבסיסיות, ההוגנות וההגיוניות ביותר, ומציעים במקומן תרופות דמה. הם תמיד מופתעים כאשר תופעה לא רצויה (כגון מיתון) מתרחשת. כשהם חשים שאי-אפשר עוד להצדיק עמדה מסוימת, הם אינם בוחנים מחדש את רעיונותיהם; הם משנים נושא. במועדון זה, איש אינו מאבד מיוקרתו עקב טעות. איש אינו נעדר מרשימת המרצים המוזמנים לכנסים השנתיים הבאים. לעומת זאת, פחות ופחות מוזמנים אליהם אנשים מבחוץ. רק פה ושם יכול "הבכיר-מאנשי-שלומנו-שינה-את-עורו" התורן לדעת בוודאות שחיתתן לו רשות הדיבור. השנה היה זה שטיגליץ, הראוי להערצה.

שום כלכלן צעיר אינו משמש דוגמה טובה יותר לרוח המועדון הסגור מאשר פול קרוגמן (Krugman) מ-MIT. קרוגמן נקט פעם או פעמיים עמדות מועילות במישור המדיניות — לפני שנים אחדות כתש את מאמציו של העיתון *The Wall Street Journal* להכחיש את בעיית האי-שוויון הגוברת, וב-1997, כאשר מלויה הנהיגה פיקוח על ההון, הוא הגן על גישה זו. אבל, הוא מעולם לא מרד ברצינות בעמדות היסוד המסורתיות של עמיתיו. קרוגמן מוטרד, בראש ובראשונה, בשאלת מעמדו שלו בקרב ראשי המועדון. למעשה, הוא משמש מעין כלב שמירה לדוגמות שלהם; הוא תוקף באופן אגרסיבי במיוחד זרים שהוא מזלזל בדעתם, ולעומת זאת — הוא אינו מגיב, אם כי לא תמיד שומר

על שתיקה מוחלטת, על פעולות לא־הגיוניות המבוצעות בתחומי החוג המקצועי.

קרוגמן פתח בקריירה חדשה ככותב קבוע בעמוד הדעות של *The New York Times*, וסדר הקדימויות שלו הוצג לראווה בטור הפתיחה שפרסם. וכך כתב בפתח מאמרו:

ההתחלות תמיד קשות: אפילו הכותב המפוכח ביותר יתקשה להימנע מהתנבאות. ומאחר שזוהי התחלה כפול ארבע (שנה חדשה, מאה חדשה, אלף חדש, ובעבורי — טור חדש), אפילו לא אנסה. מכאן ואילך אציג כמה מחשבות פתיחה חגיגיות על הכלכלה העולמית. במתכוון אני אומר: הכלכלה העולמית, ולא הכלכלה האמריקנית. שנות התשעים [כך במקור], מעבר לכל דבר אחר, היו עשור של גלובליזציה...

וכן הלאה, קלישאה אחר קלישאה, עד הסוף המר, שבו כותב קרוגמן כי "העובדות עומדות אולי לצדם של מצדדי הסחר החופשי... [אך] המתנגדים מנצחים במלחמת התעמולה". זוהי מליצה קרוגמנית אופיינית, גורפת ומטעה, השולחת את הכלכלנים להיאבק בבריוני שוליים. אין מלה אחת המעידה שקרוגמן עצמו ער לכך (אם כי הוא בוודאי ער, שכן הוא מעמיד את עצמו בצד הנכון) שסוגיית המפתח בקרב הכלכלנים אינה סוגיית הסחר אלא זרימת ההון.

בטור שפרסם כמה ימים לאחר מכן, הוא התבטא באופן מפורש אף יותר: "אתגרים חדשים לחשיבה המסורתית, כדוגמת הנסיגה הגדולה במגמת הגלובליזציה, כבר הולכים ונרקחים. אתגרים אלה אולי אינם מבוססים על המידע הנכון, אך מה בכך?" ההגנה על החשיבה המסורתית היא תמיד בעדיפות ראשונה. בשום מקום קרוגר לא מאשר את העובדה הפשוטה, שמערכת הכספים הגלובלית החופשית מצויה במשבר עמוק לפחות שנתיים.

התמוטטות והכחשה

התמקדות עצמית וטעויות מדיניות עקיבות הן רק שתיים מן הבעיות, ולא החמורות ביותר, המאפיינות את תפקודם של בכירי הכלכלנים האמריקנים. הבעיה העמוקה יותר היא ההתמוטטות הכמעט מוחלטת של התיאוריה הכלכלית השלטת — של מבנה החשיבה המונח ביסוד המדיניות שלהם. זוהי התמוטטות כה מוחלטת, כה מקיפה, עד שמקצוע

הכלכלה יוכל להתכחש לה רק אם יסרב לדון בשאלות תיאורטיות מלכתחילה.

התיאוריה השלטת היא הרעיון, שמחיר ואיכות נקבעים בשווקים חופשיים תחרותיים, באמצעות יחסי הגומלין בין היצע לביקוש. רעיון זה הוא המונח בלב-לבה של החשיבה הכלכלית השלטת. והוא גם מסביר את הקושי של מקצוע הכלכלה להתייחס באופן נכון כמעט לכל דבר חשוב. רעיון ההיצע והביקוש, כעיקרון המסדיר כל דבר, הוא בן מאה שנה ועוד כמה עשורים (לא כך היה בזמנם של סמית, ריקארדו [Ricardo], מאלתוס [Malthus], מרקס או מיל). שחקן המפתח במסורת האנגלו-סקסית הוא אלפרד מארשל (Marshall); במסורת האירופית זהו, ללא ספק, לאון וולרס (Walers). במאה ה-20, כלכלנים גדולים, וביניהם קיינס, ג'וזף שומפטר (Schumpeter) וג'ון קנת גלברייט (Galbraith) ניסו לנתן את הנחת מרכזיותו של מושג ההיצע והביקוש; הם לא הצליחו בכך.

היצע וביקוש בשוק העבודה עומדים ביסוד הרעיון, כי תעסוקה מלאה אינה מתיישבת עם מחירים יציבים, כי שינוי טכנולוגי הוא המניע את האי-שוויון בשכר, וכי העלאת שכר המינימום תביא בהכרח לעלייה באבטלה. בכל המקרים הללו, הטעות התיאורטית היסודית היא למעשה זהה: היא מתמצית בהמחשת עקומת ביקוש החסרה יסוד אמפירי מוצק. במלים אחרות, הטעות היא בהחלת מטפורה, שמקורה בשוקי הדרגים, על מוסד שונה לחלוטין.

הדוגמה הטובה ביותר להתמוטטות רעיון ההיצע והביקוש היא שוקי ההון הגלובליים. הללו היו אמורים להביא שגשוג ויציבות למדינות המתפתחות, אך בפועל הביאו לחורבן הפיננסי. המדינה שבה תוצאה זו בולטת ביותר, או הרסנית ביותר, היא רוסיה: אי-בנייתם של מוסדות חדשים, במקום המבנים הכושלים של המערכת הסובייטית, וההסתמכות על ה"שוק" שיקיים את המערכת, הביאו להרס תחומי הייצור, התעסוקה ובריאות הציבור. הדבר מוביל לכינונה המחודש של מדינה המנוהלת בידי המשטרה החשאית והצבא. ראשי ה-AEA לא הודו בגלוי באף לא אחת מתוצאות הרסניות אלה.

עמיתי, הפיסיקאי-שנהפך-לכלכלן פינג צ'ן (Ping Chen), מאוניברסיטת טקסס באוסטין ומן המרכז הסיני למחקר כלכלי באוניברסיטת פקין, כותב כי במפנה המאה הקודם, בהתכנסות של החברה המלכותית (The Royal Society), הצהיר הלורד קלווין כי הפרויקט של מדע הפיסיקה הגיע לקצו. המאה ה-20, כך הכריז, תוקדש

להשלמת הפרטים הקטנים. בתוך חמש שנים הורידה תורת היחסות (ומאוחר יותר, מכניקת הקוונטים) את קלווין למדרגת הערת שוליים משעשעת.

הורדתם של רבים מן הכלכלנים בני ימינו למדרגת הערת שוליים מתאחרת כבר זמן רב. אך האם כלכלנים אלה יכירו במהפכה תיאורטית, אם זו תתרחש? ספק. להיות צודק לא כל כך נחשב במועדון זה.